

*Dimitrije Đukić**

VIRTUALNA SUĐENJA PUTEM VIDEO LINKA I NJIHOV UTICAJ NA LJUDSKA PRAVA SA POSEBNIM OSVRTOM NA EVROPSKU KONVENCIJU O LJUDSKIM PRAVIMA

Suđenja putem video linka doživela su svoju ekspanziju s početka 2020. godine, usled proglašenja pandemije korona virusa (SARS-CoV-2). Međutim, pitanja koja se vezuju za ovakav način održavanja suđenja, a posebno njihov uticaj na ljudska prava neprestano okupiraju pažnju stručne i opšte javnosti. U ovome radu analizirano je da li su suđenja putem video linka u skladu sa pravima koja se garantuju Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, a potom i pitanje donošenja novih propisa kojima bi se regulisalo suđenje putem video linka, te pitanje obaveznosti takve vrste održavanja suđenja. Takođe, u radu su obrađene možda dve najveće kritike koje se upućuju održavanju suđenja putem video linka, a to je njihov uticaj na javnost suđenja i mogućnost vođenja poverljive komunikacije između advokata i klijenta.

Ključne reči: *ESLJP.– Evropska konvencija. – Video link.– Virtualna suđenja.*

1. UVOD

Digitalne tehnologije nalaze se u konstantnoj ekspanziji i prožimaju gotovo svaki segment ljudskog društva. Stoga, ne treba da čudi da je primena ovih tehnologija svoje mesto našla i u pravosudnom sistemu. U ovome radu analiziraće se samo jedan mali segment digitalnih tehnologija, a to je virtualna komunikacija putem video linka. Iako samo korišćenje virtualne komunikacije putem video linka nije nešto posebno novo, suđenja korišćenjem takve vrste tehnologije još uvek predstavljaju određeni novitet za veliki broj država širom sveta. Odnosno, virtualna suđenja putem video linka svoju ekspanziju do-

* Autor je advokat u Novom Sadu i doktorand na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu, *d.dukic@dn-lawfirm.com* (Republika Srbija)

živela su proglašenjem pandemije izazvane korona virusom (SARS-CoV-2), koju je svetska zdravstvena organizacija proglasila 11. marta 2020. godine, a koja u momentu pisanja ovoga rada još uvek traje.¹ Pre pandemije, samo pojedine države su održavale suđenja korišćenjem video linka, dok su druge države suđenja putem video linka uvele tek u jeku pandemije kako ne bi došlo do potpunog kolapsa pravosudnog sistema. Bez obzira da li su virtualna suđenja putem video linka postojala pre pandemije ili su počela da se primenjuju tokom pandemije, pitanje uticaja takve vrste suđenja na ljudska prava i dalje je veoma aktuelno.

U ovom radu prvo će ukratko biti objašnjeno šta je to video link i koji su motivi država da takvu tehnologiju koriste prilikom održavanja sudskih postupaka. Nakon toga, analiziraće se da li su suđenja putem video linka kompatibilna sa pravima garantovanim Evropskom konvencijom o ljudskim pravima (u daljem tekstu: Evropska konvencija ili Konvencija). U tom smislu, biće navedeni i stavovi Evropskog suda za ljudska prava (u daljem tekstu: ESLJP). Potom, biće razmatrano da li je potrebno doneti nove ili prilagoditi postojeće propise kojima bi se omogućilo suđenje putem video linka. Na kraju, analiziraće se pitanje obaveznosti suđenja putem video linka i uticaja na ljudska prava, te da li se suđenjima putem video linka krši princip javnosti i pravo na poverljivu komunikaciju između advokata i klijenta.

2. VIDEO LINK I RAZLOZI ZA UVOĐENJE OVE TEHNOLOGIJE U SUDSKE POSTUPKE

Video link,² predstavlja takvu vrstu tehnologije koja omogućava prenos zvuka i slike u realnom vremenu između učesnika koji se nalaze na različitim geografskim lokacijama, ali koji su međusobno virtualno povezani posredstvom ove tehnologije.³

- 1 WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 – 11 March 2020, <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>, 30.9.2021.
- 2 Izraz „video link“, a ne neki drugi izraz koji bi mogao da opiše ovu vrstu tehnologije korišćen je iz razloga što ovaj izraz koristi i ESLJP.
- 3 E. Bellone, *Videoconferencing in the Courts: An Exploratory Study of Videoconferencing Impact on the Attorney-Client Relationship in Massachusetts*, Northeastern University Boston, Massachusetts 2015, 11; E.-J. Van der Vlis,

Države koje su se odlučile da sudske postupke održavaju putem video linka bile su motivisane različitim razlozima. Pojedine države su u ovoj tehnologiji videle rešenje ubrzavanja i veće efikasnosti sudskih postupaka, te smanjenja sudskih troškova. Druge su smatrale da se na taj način mogu najbolje zaštititi posebno osetljivi svedoci i žrtve krivičnih dela. Zemlje sa velikom teritorijom, poput Australije, u suđenjima putem video linka videle su rešenje problema dugačkih putovanja od suda do suda koji su u nekim delovima ove zemlje udaljeni i par hiljada kilometara.⁴ Suđenjima putem video linka eliminišu se i problemi koji nastaju prilikom prevoza okrivljenih iz pritvora ili zatvorske jedinice u sud.⁵ Na kraju, početak pandemije uzrokovane korona virusom doveo je do još jednog značajnog razloga za uvođenje video linka u sudske postupke, a to je omogućavanje nesmetanog funkcionisanja pravosuđa u situaciji kada zbog spoljnih faktora fizičko prisustvo u sudnici nije moguće ili je znatno otežano.⁶ Međutim, i pored brojnih korisnih stvari koje suđenje putem video linka donosi, ono donosi i izvesne izazove, te će nastavku rada fokus će biti na uticaju ove tehnologije na ljudska prava.

3. ODNOS EVROPSKE KONVENCIJE O LJUDSKIM PRAVIMA I MOGUĆNOSTI UVOĐENJA VIRTUALNIH SUĐENJA PUTEM VIDEO LINKA U REDOVNIM OKOLNOSTIMA

U tekstu Evropske konvencije nigde se izričito ne pominje način prisustvovanja učesnika u jednom sudskom postupku. Ipak, Konvencija

„Videoconferencing in criminal proceedings“, *Videoconference and remote interpreting in criminal proceedings* (eds. Braun, S. & J. L. Taylor),. Guildford: University of Surrey 2011, 11–25.

4 R.G. Smith, R. Savage, C. Emami, „Audiovisual link technologies in Australian criminal courts: Practical and legal considerations“, *Australian Institute of Criminology* 2021, 1; E.-J. Van der Vlis, *op. cit.*, 12–14.

5 E. Bellone, *op. cit.*, 11–12; *M Kabwe and Aaron Chungu against the United Kingdom*, ECtHR (fourth section decision as to the admissibility of App. nos. 29647/08 and 33269/08); *Yevdokimov and others v. Russia*, ECtHR (App. nos. 27236/05, 44223/05, 53304/07, 40232/11, 60052/11, 76438/11, 14919/12, 19929/12, 42389/12, 57043/12 and 67481/12), 16/02/2016, § 43.

6 A. Sanders, „Video-Hearings in Europe Before, During and After the COVID-19 Pandemic“ *International Journal for Court Administration* 2020, 7.

u čl. 5 i 6, govori u izvesnom smislu o prisustvovanju okrivljenog i stranaka pred sudom. Tako, u čl. 5 st. 1(c) Konvencije navodi se da „niko ne može biti lišen slobode osim [...] u slučaju [...] lišenja slobode radi privođenja lica pred nadležnu sudsku vlast [...]“. Takođe, u istom članu, ali trećem stavu ističe se da „svako ko je uhapšen ili lišen slobode shodno odredbama iz stava 1(c) ovog člana mora bez odlaganja biti izveden pred sudiju ili drugo službeno lice zakonom određeno da obavlja sudske funkcije [...]“. U čl. 6 st. 1 Konvencije propisano je da „svako [...] ima pravo na pravičnu i javnu raspravu [...] pred nezavisnim i nepristrasnim sudom [...]“.

Citiranim odredbama, međutim, ne rešava se dilema da li prisustvo učesnika u jednom sudskom postupku podrazumeva isključivo neposredno fizičko prisustvo, ili je moguće i virtualno prisustvo posredstvom npr. video linka. Ipak, treba imati u vidu da je Evropska konvencija tzv. „živi instrument“ koji se razvija kroz praksu ESLJP i da odredbe Konvencije treba tumačiti u skladu sa savremenim shvatanjima.⁷ Stoga, da bi se detaljno razmotrilo pitanje mogućnosti održavanja suđenja putem video linka, odnosno da li se takvim načinom suđenja krše ljudska prava, neophodno je sagledati i praksu ESLJP, ukoliko ona postoji.

O pitanju suđenja putem video linka, ESLJP se u svojoj praksi, do sada, osvrnuo u svega nekoliciini presuda. U tim presudama ESLJP je naveo da održavanje ročišta putem video linka samo po sebi nije nespojivo sa pravom na poštenu i javnu raspravu.⁸ Odnosno, ono što je ESLJP u ovim presudama istakao je to da održavanje suđenja putem video linka predstavlja samo tehnologiju koja može da se koristi u sudskom postupku, ali da li će korišćenjem takve tehnologije doći do kršenja nekog ljudskog prava zavisi isključivo od načina na koji je suđenje putem video linka sprovedeno. Stoga, u ovom radu će nadalje biti razmatrane posebne situacije koje se mogu javiti u vezi sa održava-

7 *Tyrer v. The United Kingdom*, ECtHR, (App. no. 5856/72), 25/04/1978, § 31; *Matthews v. The United Kingdom*, ECtHR (App. no. 24833/94), 18/02/1999, § 39; D. Šarin, „Pravo na pristup sudu u praksi Evropskog suda za ljudska prava“, *Pravni vjesnik: časopis za pravne i društvene znanosti Pravnog fakulteta Sveučilišta J. J. Strossmayera* 3–4/2015, 271.

8 *Marcello Viola v. Italy*, ECtHR (App. no. 45106/04), 05/10/2006, § 67; *Sakhnovskiy v. Russia*, ECtHR (App. no. 21272/03) 02/11/2010, § 98; *Asciutto v. Italy*, ECtHR (App. no. 35795/02), 27 November 2007, § 63; *Yevdokimov and others v. Russia*, § 43.

vanjem suđenja putem video linka i da li se u takvim situacijama krši neko pravo garantovano Evropskom konvencijom.

4. POSTOJANJE PRAVNOG OSNOVA ZA ORGANIZOVANJE SUĐENJA PUTEM VIDEO LINKA

Da bi suđenja putem video linka bila u skladu sa ljudskim pravima koja se garantuju Evropskom konvencijom, najpre je potrebno da uslovi za određivanje suđenja putem video linka imaju utemeljenje u zakonu. U svojoj praksi ESLJP je naveo da pojam „zakon“ podrazumeva kako pisano tako i nepisano pravo,⁹ ali i sudsku praksu i to kako u zemljama anglosaksonskog, tako i u zemljama kontinentalnog sistema.¹⁰ Takođe, neophodno je da zakon ima i određene kvalitete, a to je da bude dostupan, predvidiv i u skladu sa vladavinom prava. U suprotnom, suđenje putem video linka koje je uspostavljeno na osnovu zakona koji ne ispunjava ove kriterijume, predstavljaće povredu prava garantovanih Evropskom konvencijom. Dostupnost zakona podrazumeva da svaka osoba mora biti u mogućnosti da bude upoznata sa pravnim pravilima koja se na nju primenjuju.¹¹ Svaki pravni propis na osnovu koga je utemeljeno ograničenje mora biti dovoljno precizno formulisan, kako bi se mogla predvideti posledica takvog propisa,¹² dok nivo preciznosti zavisi od oblasti prava koju sam propis reguliše, statusa lica na koji se odnosi i sadržaj instrumenata o kojima je reč.¹³ Takođe, da bi pravni propis bio „predvidiv“ mora da građanima pruži minimalni stepen zaštite.¹⁴

9 *Sunday Times v. The United Kingdom*, ECtHR (App. no. 6538/74), 26/04/1979), § 47.

10 *Huvig v. France*, ECtHR (App. no. 11105/84) 24.04/1990, § 28.

11 *Sunday Times v. The United Kingdom*, § 49.

12 *Malone v. The United Kingdom*, ECtHR (App. no. 8691/79) 02/08/1984, § 67; *Kopp v. Switzerland*, ECtHR (App. no. 13/1997/797/1000), 25/03/1998, § 55; *R. E. v. The United Kingdom*, ECtHR (App. no. 62498/11), 27/10/2015, § 120

13 INTERRIGHTS, „Priručnik za pravnike – pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života prema Evropskoj povelji o ljudskim pravima (član 8)“, 2006, 37; S. Greer, *The exceptions to Articles 8 to 11 of the European Convention on Human Rights*, Human rights files No. 15, Council of Europe Publishing, 11.

14 *Malone v. The United Kingdom*, § 79.

Jedno od pitanja koje se može nametnuti prilikom organizovanja suđenja putem video linka jeste da li je uopšte potrebno donositi nove propise, ili dopuniti postojeće, ukoliko se u postojećima predviđa samo da se učesnici u postupku moraju (neposredno) saslušati pred sudom, ali bez navođenja da se to saslušanje mora obaviti uz fizičko prisustvo. U takvom slučaju, ukoliko iz samoga „duha zakona“, odnosno cilj-nog, sistemskog i logičkog tumačenja ne proizlazi da se imalo u vidu isključivo neposredno fizičko prisustvo pred sudom, smatram da nema potrebe da se donosu posebne odredbe kojima će se dozvoliti suđenje putem video linka. Ovakav stav bio bi u skladu i sa pravnom teorijom, po kojoj je svrha svakog zakona da reguliše ne samo one situacije koje postoje u momentu stvaranja zakona, nego i sve buduće situacije koje mogu nastati.¹⁵

Korišćenjem video linka omogućava se neposredno prisustvo učesnika pred sudom, iako sami učesnici nisu i fizički u istoj prostoriji. Samim tim, ako je težnja zakonodavca bila da učesnici u sudskom postupku budu neposredno prisutni pred sudom, to prisustvo se jednako može omogućiti fizičkim prisustvom, ali i virtualnim prisustvom korišćenjem video linka. Ipak, donošenje posebnih odredbi o načinu suđenja putem video linka može biti značajno zbog eventualnih manjkavosti u pogledu predvidivosti samog propisa, ali i da bi se izbegle druge potencijalne povrede ljudskih prava učesnika u postupku. Dodatno, posebno regulisanje suđenja putem video linka bilo bi značajno i iz razloga što se takvim suđenjima može pristupiti samo ukoliko su prethodno ispunjeni svi tehnički uslovi za njihovo organizovanje.

5. OBAVEZNOST SUĐENJA PUTEM VIDEO LINKA

Jedno od bitnih pitanja koja se može postaviti u vezi suđenja putem video linka je i pitanje da li će doći do povrede ljudskih prava ukoliko zakonodavac propiše da se sudski postupci moraju održavati isključivo putem video linka, a ne i neposrednim fizičkim prisustvom. Odnosno, da li neko lice može da bira način na koji će pristupiti suđenju, tj. da li će predstavljati povredu ljudskih prava ukoliko se odbije ili usvoji zahtev lica da prisustvuje suđenju tako što će biti neposredno

15 D. Ćorić, *Princip stečenih prava i retroaktivno dejstvo zakona*, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, Niš 2011, 6–7.

fizički prisutno u sudnici, umesto da bude prisutno putem video linka i obrnuto.

Generalno, neposredno prisustvo i mogućnost praćenja suđenja i komuniciranja sa učesnicima u postupku, u svojim suštinskim elementima, potpuno je jednako kada se suđenje odvija putem video linka, kao i kada se ono odvija tradicionalnim fizičkim prisustvom u sudnici. Upravo zato ESLJP stoji na stanovištu da se ljudska prava neće kršiti samo zato što se suđenje održava putem video linka, te da je video link samo sredstvo pomoću koga se suđenje odvija i ništa više. Stoga, prateći ovu logiku, na prvi pogled ne bi bilo povrede ljudskih prava čak i kada bi se sva suđenja održavala putem video linka. Međutim, suđenje putem video linka ima svoje karakteristike koje ga u izvesnoj meri razlikuju od tradicionalnog suđenja koje podrazumeva fizičko prisustvo. Baš zato, potrebno je ustanoviti da li bi te karakteristike suđenja putem video linka, kada bi se primenile na sve procesne situacije mogle dovesti do kršenja ljudskih prava učesnika u postupku, ili stavljanja nekog od učesnika u postupku u nepovoljniji položaj od onoga u kome bi se našao da se suđenje odvijalo uz neposredno fizičko prisustvo.

5.1. Karakteristike suđenja putem video linka

U sudskom postupku, korišćenjem video linka teži se stvoriti ono okruženje koje bi postojalo da se suđenje odvija uz neposredno fizičko prisustvo svih učesnika u postupku. Video link podrazumeva da su učesnici u postupku virtualno povezani pomoću uređaja kojima se prenosi slika i zvuk.¹⁶ Dakle, učesnici se međusobno vide preko uređaja za prenos slike, dok komuniciraju putem odgovarajućih mikrofona.

Prva karakteristika ove tehnologije je to da će kvalitet slike i zvuka zavisiti od mnogobrojnih faktora koji uključuju kvalitet samih uređaja, stabilnost i brzinu internet konekcije i dr. U slučaju da se prilikom suđenja često javljaju smetnje u pogledu prenosa slike i zvuka, takve smetnje mogle bi da imaju uticaja na pravo na pravično suđenje.¹⁷ U dosadašnjoj praksi država koje koriste ovakvu vrstu tehnologije, relativno često se dešavaju problemi u pogledu nesmetanog prenošenja slike i zvuka tokom postupka.¹⁸

16 E.-J. Van der Vlis, *op. cit.* 12.

17 *Sakhnovskiy v. Russia*, *op. cit.*, § 98; *Marcello Viola v. Italy*, *op. cit.*, §§ 72–74.

18 A. Sanders, *op. cit.*, 16–18.

Drugo, osobe koje nisu često, ili uopšte koristile ovakvu vrstu tehnologije, pa čak i one koje je često koriste, mogu naći veoma izazovnim proces komuniciranja putem video linka. Upravo taj psihološki momenat je nešto što može da utiče na način kako ljudi pričaju i razmišljaju prilikom korišćenja video linka, a posebno u sudskom postupku. Takođe, uglovi kamera, osvetljenje i pozadina mogu biti od uticaja na način komuniciranja učesnika putem video linka.¹⁹

5.2. *Primena suđenja putem video linka na sve sudske postupke*

Zbog svojih karakteristika smatram da bi primena suđenja putem video linka na sve sudske postupke mogla da dovede do kršenja procesnih pravila ili bar njihove neadekvatne primene, a što bi kao posledicu moglo da ima kršenje ljudskih prava učesnika u sudskom postupku. Pored toga, korišćenje ove tehnologije, kod određenih osoba može imati uticaja na način komuniciranja i praćenja čitavog postupka, a samim tim i na njihova ljudska prava. Dodatno, budući da je tehnologija video linka samo jedno sredstvo pomoću koga se suđenja održavaju ona nikako ne bi smela da ograniči mogućnost neposrednog fizičkog prisustva učesnika u postupku.²⁰

Dakle, fizičko prisustvo na suđenjima trebalo bi da bude pravilo, dok održavanje suđenja putem video linka predstavlja samo tehnologiju koja ima za cilj da olakša suđenja. Stoga, korišćenje ove tehnologije treba da bude usmereno ka većoj efikasnosti samog postupka i manjem opterećenju za učesnike u postupku. Ukoliko to ne bi bio slučaj, onda se suđenja ne bi trebala ni održavati putem video linka. Baš zato bi bilo značajno da zakonodavac propiše u kojim situacijama će suđenja putem video linka biti moguća, ili eventualno da to pitanje ostavi sudu na ocenu.

19 E. Bellone, *op. cit.* 39 i 49–53.

20 Jedina situacija u kojoj bi bilo potpuno legitimno organizovati isključivo suđenja putem video je kada bi zbog nekih spoljašnjih faktora organizovanje suđenja uz neposredno fizičko prisustvo bilo nemoguće ili potencijalno opasno po učesnike u postupku i kada bi postojala opšta potreba da se pravosuđe nastavi sa svojim redovnim funkcionisanjem. Takva situaciju smatram da predstavlja još uvek aktuelna pandemija korona virusa.

5.3. *Primena suđenja putem video linka na samo pojedine učesnike u postupku*

Posebno pitanje jeste da li se svi učesnici u postupku trebaju složiti da se suđenje odvija putem video linka. Takođe, može se postaviti i pitanje šta će se desiti u situaciji kada jedan od učesnika sudskog postupka zahteva da samo on prisustvuje suđenju putem video linka ukoliko se ono održava na tradicionalan način uz neposredno fizičko prisustvo i obrnuto ukoliko jedan od učesnika na suđenjima koja su se održavaju posredstvom video linka želi da bude fizički prisutan u sudu.

Ukoliko je zakonskom regulativom predviđena samo mogućnost da se suđenja održavaju putem video linka, onda bi bilo logično da učesnici u postupku budu ti koji će odlučivati na koji način će se suđenje voditi, tj. da li žele da se suđenje vodi uz fizičko prisustvo u sudnici, ili uz virtualno prisustvo putem video linka. Međutim, postavlja se pitanje šta će se desiti ukoliko se učesnici u postupku ne saglase sa suđenjem putem video linka. U tom slučaju, smatram, da je sud taj koji mora doneti jednu od tri moguće odluke. Naime, sud može odlučiti da se postupak vodi isključivo uz fizičko prisustvo svih učesnika, ili da se vodi uz virtualno prisustvo svih učesnika ili da se onim učesnicima koji to žele omogućiti učestvovanje putem video linka, odnosno fizičkim prisustvom. U svakom slučaju sud je dužan da svoju odluku kakva god ona bila posebno i podrobno obrazloži.

Prilikom donošenja odluke o tome na koji način će se voditi postupak, sud bi pred sebe trebao da postavi i da odgovore na nekoliko pitanja. Prvo pitanje na koje bi sud trebao da odgovori jeste da li bi se usvajanjem predloga za održanje suđenja putem video linka kršilo ljudsko pravo bilo kog učesnika u postupku. Ukoliko je odgovor negativan, sud će moći da suđenje održi putem video linka. Međutim, ukoliko je odgovor pozitivan sud bi onda trebao da ispita da li bi bilo pravično da neka lica u postupku učestvuju putem video linka, a druga fizičkim prisustvom u sudnici. U slučaju negativnog odgovora na ovo pitanje, trebalo bi licima koja to žele dozvoliti učestvovanje u sudskom postupku putem video, dok bi u slučaju pozitivnog odgovora sud morao da odluči da se suđenje odvija isključivo uz fizičko prisustvo svih učesnika u postupku. U vezi sa poslednjim pitanjem, može se javiti dilema da li se krši pravo na „jednakost oružja“ ukoliko se pojedini učesnici u postupku nalaze fizički u sudnici, a drugi u postupku učestvuju preko video linka.

Na osnovu svega iznetog u ovom radu, a posebno stavova ESLJP, smatram da se održavanjem postupka istovremeno i fizičkim prisustvom u sudnici i virtualnim prisustvom putem video linka ne krše ljudska prava, a samim tim ni jednakost oružja. Međutim, ovakav vid suđenja mogao bi da prouzrokuje brojne tehničke probleme i probleme u praćenju samog postupka kako od strane sudije tako i od samih učesnika u postupku, a to bi moglo da bude od uticaja na kršenje ljudskih prava i stvaranja nepravičnog suđenja. Stoga, svaki nacionalni sud, rukovodeći se napred navedenim pitanjima, trebao bi da može najbolje da proceni situaciju i odluči na koji način će se u konkretnom slučaju održavati suđenje.

6. KOMUNIKACIJA ADVOKATA I KLIJENTA TOKOM SUĐENJA PUTEM VIDEO LINKA

Komunikacija između advokata i klijenta treba da bude privilegovana, poverljiva i slobodna od trećih lica.²¹ Samo pod tim uslovima advokat može efektivno da obavlja svoju delatnost, a klijent može biti siguran da će sve što poveri advokatu biti čuvano kao tajna.²² ESLJP je u velikom broju slučajeva naglasio značaj poverljivosti komunikacije između advokata i klijenta i istakao da ona predstavlja jednu od osnovnih pretpostavki prava na pravično suđenje koje se štiti čl. 6(3)(c) Evropske konvencije.²³ Pored toga, komunikacija između advokata i klijenta zaštićena je i čl. 8 Konvencije.²⁴

Kada se suđenje odvija putem video linka, pitanje omogućavanja poverljivosti komunikacije između advokata i klijenta postaje naglašenije nego kod tradicionalnog fizičkog prisustva u sudnici.

21 UN Basic Principles on the Role of Lawyers, principi 7, 8, 22, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RoleOfLawyers.aspx>, 30.9.2021.

22 *Campbell v. The United Kingdom*, ECtHR (App. no. 13590/88), 25/03/1992, §46.

23 *S. v. Switzerland*, ECtHR (App. no. 12629/87; 13965/88), 28/11/1991, §48; *Brennan v. United Kingdom*, ECtHR (App. no. 39846/98), 16/10/2001, §58; *Lanz v. Austria*, ECtHR (App. no. 24430/94), 31/01/2002, §50; *Öcalan v. Turkey*, ECtHR (App. no. 46221/99) 12/05/2005 §133; *Moiseyev v. Russia*, ECtHR (App. no. 62936/00), 9/10/2008 §209.

24 European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as amended by Protocols Nos. 11 and 14, Rome, Italy, 1950. Art. 8; *Michaud v. France* (App. no. 12323/11) 6.12.2012. §§ 90–91; *Campbell v. The United Kingdom*, *op. cit.*, §§ 30–54.

U većini sudskih postupaka klijent i njegov advokat zajedno sede za stolom u sudnici što im omogućava da u toku suđenja komuniciraju i raspravljaju o određenim pitanjima vezanim za postupak poput npr. šta bi trebalo da se predloži od dokaza, na koji način da se izloži slučaj, koja pitanja da se postave svedoku i dr. Suđenjima koja se odvijaju putem video linka ovaj aspekt komunikacije advokata i klijenta deluje potpuno izostavljen. Takođe, u pauzi tokom suđenja advokat i klijent imaju pravo da vode poverljiv razgovor, ali je vođenje takvog poverljivog razgovora u situaciji kada se suđenje odvija putem video linka znatno teže organizovati nego kada se ono odvija uz neposredno fizičko prisustvo. Ipak, deluje da je najteže omogućiti poverljivost komunikacije u pritvorskim predmetima koji se održavaju putem video linka kada se okrivljenom postavlja branilac po službenoj dužnosti. Naime, u takvim situacijama ni advokat ni klijent se međusobno ne poznaju, advokat još uvek nije upoznat sa slučajem svog klijenta, a jedina mogućnost komunikacije između advokata i klijenta, koji se nalaze na različitim lokacijama je posredstvom uređaja za prenos zvuka i eventualno slike. Ovakva situacija pored toga što može imati negativan uticaj na poverenje klijenta u advokata,²⁵ može imati i značajne reperkusije na ljudska prava, tj. na pravo na pravično suđenje i pravo na privatnost.

Da bi se pravo na poverljivu komunikaciju između advokata i klijenta moglo efektivno sprovesti kada se suđenje organizuje posredstvom video linka neophodno je ustanoviti jedan poseban i izolovan vid komunikacije dostupan isključivo advokatu i klijentu.²⁶ U suprotnom, kada bi advokat i klijent mogli da komuniciraju jedino posredstvom video linka, koji se koristi i za potrebe suđenja, a koji je razvila država, takva komunikacija ne bi ispunjavala uslov poverljivosti, te bi neminovno došlo do povrede prava na pravično suđenje i prava na privatnost, čak i u situaciji kada bi svi ustali učesnici u postupku, pa i same sudije, bile isključene iz takve komunikacije.²⁷ Međutim, uvođenje

25 E. Bellone, *op. cit.*, 26–32.

26 Safeguarding the right to a fair trial during the coronavirus pandemic: access to a lawyer https://www.fairtrials.org/sites/default/files/3_FT_COVID-19_Access%20to%20Lawyer_Template%20arguments_3_Confidential%20communication.pdf, 30.9.2021, 4.

27 *Sakhnovskiy v. Russia*, *op. cit.*, § 104; *Sakhnovskiy v. Russia*, ECtHR (App. no. 39159/12) 27/11/2018, § 45; *Gorbunov and Gorbachev v. Russia*, ECtHR (App. nos. 43183/06 and 27412/07), 01/03/2016, § 37.

posebnog (izolovanog) vida komunikacije koji će moći koristiti samo advokat i klijent može da prouzrokuje dodatne troškove, a smanjenje troškova, kao što je navedeno na početku rada, bio je jedan od razloga za uvođenje ove tehnologije u sud.

U jednoj studiji koja je rađena u državi Masačusets u SAD, utvrđeno je da zbog dodatnih troškova, čak u preko 30% suđenja koja se odvijaju putem video linka, advokatima i njihovim klijentima nije omogućen poseban i izolovan vid komunikacije.²⁸ Takva praksa svakako je nedopustiva, jer se na taj način krši pravo na privatnost i pravično suđenje. Da bi se ovo izbeglo, pre uvođenja suđenja putem video linka potrebno je uporedo osmisliti i uspostaviti posebne vidove komunikacije kojima će se moći garantovati poverljivost komunikacije između advokata i klijenta. U dosadašnjoj praksi ESLJP, komunikacija između advokata i klijenta koja se vršila putem izolovane telefonske linije ispunjavala je uslov poverljivosti.²⁹ Međutim, prosto uspostavljanje poverljivog vida komunikacije nije dovoljno, već je potrebno i da takav vid komunikacije funkcioniše bez određenih smetnji, tj. da advokat i klijent jasno razumeju jedno drugo. U suprotnom, takođe će doći do povrede prava na pravično suđenje, jer bi pravna pomoć koju advokat pruža u tom slučaju bila nedelotvorna, a Evropskom konvencijom garantuju se prava koja su praktična i delotvorna.³⁰

Dakle, održavanje suđenja putem video linka neće uticati na pravo na slobodnu komunikaciju između advokata i klijenta samo pod uslovom da je za advokata i klijenta obezbeđen poseban vid komunikacije koji će garantovati privatnost i poverljivost njihove komunikacije.

7. PRISUSTVO JAVNOSTI NA SUĐENJIMA PUTEM VIDEO LINKA

Odlika svakog sudskog postupka je da je on javan, tj. da je javnosti dopušteno da bude prisutna i da prati sudski postupak. Javnost raspravljanja izričito je zaštićena i čl. 6 Evropske konvencije u okviru prava na pravično suđenje. Međutim, kao što je propisano u čl. 6

28 E. Bellone, *op. cit.*, 121.

29 *Marcello Viola v. Italy, op. cit.*

30 P. Van Dijk, G. J. H. Van Hoof, *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, Kluwer Law International, Third Edition 1998, 74.

Evropske konvencije od ovog pravila moguće je odstupiti samo kada bi prisustvo javnosti štetilo interesima morala, javnog reda, nacionalne bezbednosti, interesima maloletnika, ili zaštiti privatnog života strana-ka, te generalno kada bi prisustvo javnosti po mišljenju nacionalnog suda moglo da naškodi interesima pravde.³¹

Na prvi pogled može delovati da se suđenjima putem video lin-ka javnost eliminiše iz sudskog postupka, jer se postavlja pitanje kako je moguće da javnost prati postupak koji se praktično odvija u virtu- alnom svetu, odnosno u kome se učesnici postupka nalaze na razli- čitim lokacijama, ali su posredstvom video linka virtualno povezani. Međutim, upravo zahvaljujući tehnologiji video linka, javnost ovakva suđenja može da prati u većem broju i mnogo jednostavnije od „tra- dicionalnog“ prisustva javnosti koje podrazumeva odlazjenje u zgradu suda i odgovarajuću sudnicu u kojoj se sudski postupak održava.³²

U praksi država izrodila su se tri pristupa kojima se omogućava prisustvo javnosti u sudskim postupcima koji se odvijaju putem video linka.

Jedan pristup podrazumeva da se prisustvo javnosti u suđenjima koja se održavaju putem video linka sprovodi na način da zaintereso- vani građani mogu da pristupe u sudnicu u kojoj se nalaze sudije koje putem video linka komuniciraju sa ostalim učesnicima postupka. Ovaj pristup karakterističan je za one države koje prisustvo javnosti shvataju u „tradicionalnom“ smislu, kao prisustvo javnosti koje može biti pri- sutno jedino u sudnici gde se održava suđenje.³³

Drugi pristup podrazumeva snimanje čitavog postupka koji se nakon njegovog završetka postavlja na internet stranicu suda i na taj način sva zainteresovana lica mogu da pogledaju čitavo suđenje.³⁴

Treći pristup podrazumeva neposredno virtualno praćenje sud- skog postupka. Na ovaj način sva zainteresovana lica, u vreme kada se održava sudski postupak putem video linka, mogu da se kao „posma-

31 European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as amended by Protocols Nos. 11 and 14, Rome, 1950, Art. 6(1).

32 J. I. Turner, „Remote criminal justice“, *Texas Tech Law Review* 2, 49–50.

33 A. Sanders, *op. cit.*, 14.

34 J. I. Turner, *op. cit.*, 49; *Regional online round table „Videoconference in court proceedings: human rights standards*, report, 6, <https://rm.coe.int/regional-onli- ne-round-table-report-2020/16809ef9d0>, 30.9.2021.

trači“, „uključē“, u virtualno suđenje preko sopstvenog računara i da na taj način direktno posmatraju sudski postupak.³⁵

Prvi pristup smatram neadekvatnim i pomalo neobičnim za suđenja koja se održavaju putem video linka. Mnogo su bolja i efikasnija druga dva pristupa, tj. direktno virtualno praćenje suđenja takođe putem video linka, ili postavljanje čitavog suđenja na internet stranicu suda kako bi sva zainteresovana lica mogla da pogledaju suđenje nakon njegovog završetka. Još bolje rešenje je kombinacija poslednja dva pristupa, tj. omogućavanje neposrednog virtualnog prisustva javnosti i potom postavljanje takvog suđenja na internet stranicu suda.

Navedenim načinom prisustva javnosti suđenjima putem video linka otklanjaju se određeni nedostaci „tradicionalnog“ prisustva javnosti, tj. neposrednog fizičkog prisustva u zgradi suda u kome se održava suđenje. Naime, čest problem u prisustvu javnosti, posebno kod onih postupaka koji okupiraju veliku pažnju javnosti jeste ograničenost prostora, tj. mesta za javnost. Suđenjima posredstvom video linka ovaj problem se praktično potpuno otklanja, ili se bar većem broju ljudi omogućava prisustvo.³⁶ Takođe, svaki zainteresovani građanin više ne bi morao fizički da ide do suda da bi mogao da prisustvuje suđenju, već bi mogao da suđenju prisustvuje iz udobnosti sopstvenog doma. Na kraju, virtualno prisustvo javnosti doprinosi i disciplini u toku sudskog postupka, jer su eventualna dobacivanja od strane javnosti, pa čak i nemiri koji se na suđenjima mogu javiti, na taj način potpuno eliminisani.

Na osnovu navedenog, jasno je da održavanjem virtualnih suđenja ne samo da neće doći do kršenja principa javnosti sušenja, nego će se omogućiti mnogo lakše, jednostavnije i efikasnije prisustvo javnosti nego što je to slučaj kod „tradicionalnog“ prisustva javnosti, koje podrazumeva neposredno fizičko prisustvo u sudnici u kojoj se održava sudski postupak.

35 J. I. Turner, *op. cit.*, 49–50; L. Lang, *Virtual Criminal Justice May Make the System More Equitable*, Publication Wired, 2.

36 Postavljanjem sudskog postupka na internet stranicu suda omogućava se svim zainteresovanim licima da pogledaju takvo suđenje, dok se omogućavanjem direktnog posmatranja sudskog postupka, „uključivanjem“ u konkretno virtualno suđenje pristup javnosti omogućava velikom broju ljudi.

8. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Sa osloncem na praksu ESLJP, u radu je pokazano da suđenja putem video linka sama po sebi nisu inkompatibilna sa ljudskim pravima. Odnosno, video link predstavlja samo sredstvo tj. tehnologiju pomoću koje se suđenje održava, a eventualno kršenje ljudskih prava zavisiće od načina korišćenja ovakve tehnologije.

Da bi suđenja putem video linka bila u skladu sa ljudskim pravima, najpre je potrebno da ona budu predviđena u zakonu. U tom smislu, u radu je razmatrana potreba uvođenja novih propisa ili dopuna postojećih radi omogućavanja korišćenja video linka u sudskim postupcima, te je zaključeno da u zavisnosti od formulacije propisa, možda ne bi bilo neophodno izmeniti postojeće ili doneti nove propise, ali bi to svakako bilo korisno radi regulisanja određenih situacija koje su specifične isključivo za održavanje suđenja putem video linka.

U radu je iznet stav da iako se održavanjem suđenjima putem video linka, u principu, ne bi kršila ljudska prava, ova vrsta suđenja, sem u vrlo specifičnim situacijama, ne bi smela u potpunosti da isključe mogućnost fizičkog prisustva suđenjima i trebala bi se primeniti samo onda kada se sa suđenjem putem video linka saglase učesnici u postupku ili kada sudija proceni da bi to dovelo do veće efikasnosti samog postupka. Prilikom odlučivanja da li će se suđenja održavati putem video linka ili uz fizičko prisustvo sud bi trebao da ima u vidu i određene karakteristike suđenja putem video linka koje mogu imati uticaja na ljudska prava. Zbog toga, u radu je navedeno na koja sve pitanja bi sud trebao da odgovori prilikom donošenja odluke da li će se suđenje održati uz neposredno fizičko prisustvo, putem video linka ili će se svakom učesniku u postupku dozvoliti da u postupku učestvuje na jedan od ova dva načina.

Suđenja putem video linka imaju značajnog uticaja i na način ostvarivanja poverljive komunikacije između advokata i klijenta koja se štiti čl. 6(3) (c) i čl. 8 Evropske konvencije. U situacijama kada advokat prilikom održavanja suđenja putem video linka ne bi mogao da bude fizički prisutan u istoj prostoriji sa svojim klijentom, bilo bi neophodno uspostaviti poseban, izolovan vid komunikacije koji bi mogli da koriste samo advokat i klijent kako bi se garantovala poverljivost komunikaci-

je. Evropski sud se eksplicitno izjasnio da korišćenje video linka koji je država razvila ne ispunjava uslov poverljivosti, dok taj uslov ispunjava izolovana telefonska linija koju koriste samo advokat i klijent.

Na kraju, pokazano je da se suđenjima putem video linka ne krši načelo javnosti suđenja, nego se ono čak unapređuje.

Dimitrije Đukić

Attorney at law and PhD candidate

TRIALS VIA VIDEO LINK AND THEIR IMPACT ON HUMAN RIGHTS WITH SPECIAL EMPHASIS

O CHR

Summary

Trials via video link has experienced its expansion since the beginning of 2020, due to the declaration of a coronary virus pandemic (SARS-CoV-2). However, issues related to this way of holding trials, and especially their impact on human rights, constantly occupy professional's and general public's attention. This author analyzes whether trials *via* video link are in the line with the rights guaranteed by the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms, and whether there is a need for enacting new regulations governing video trials. It treats the issue of the mandatory status of those trials. The paper also deals with, perhaps, two biggest critiques of the trials via video link, namely their impact on the publicity of the trial and the possibility of conducting confidential communications between the lawyer and the client.

Key words: *EctHR.*– *ECHR.*– *Video link.*– *Virtual trials*

LITERATURA

Bellone E., *Videoconferencing in the Courts: An Exploratory Study of Videoconferencing Impact on the Attorney-Client Relationship in Massachusetts*, Northeastern University Boston, Massachusetts 2015.

- Ćorić D., *Princip stečenih prava i retroaktivno dejstvo zakona*, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, Niš 2011.
- Greer D. S., „The exceptions to Articles 8 to 11 of the European Convention on Human Rights“, *Human rights files No. 15*, Council of Europe Publishing.
- INTERIGHTS, *Priručnik za pravnike – pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života prema Evropskoj povelji o ljudskim pravima (član 8)*, 2006.
- Lang L., „Virtual Criminal Justice May Make the System More Equitable“, *Publication Wired*.
- Sanders A., „Video-Hearings in Europe Before, During and After the COVID-19 Pandemic“ *International Journal for Court Administration* 2020.
- Šarin D., „Pravo na pristup sudu u praksi Evropskog suda za ljudska prava“, *Pravni vjesnik: časopis za pravne i društvene znanosti Pravnog fakulteta Sveučilišta J.J. Strossmayera*, 3–4/2015.
- Smith R.G., Savage R., Emami, C. „Audiovisual link technologies in Australian criminal courts: Practical and legal considerations“, *Australian Institute of Criminology* 2021.
- Van der Vlis E.-J., „Videoconferencing in criminal proceedings“, *Videoconference and remote interpreting in criminal proceedings* (eds. Braun, S. & J. L. Taylor), Guildford: University of Surrey 2011.
- Van Dijk P., Van Hoof G.J.H., „Theory and Practice of the European Convention on Human Rights“, *Kluwer Law International*, Third Edition, 1998.